

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРО ПЕДАГОГІЧНІ БАР'ЄРИ

У статті висвітлено результати експериментального дослідження рівня обізнаності суб'єктів навчального процесу про педагогічні бар'єри. Зокрема, встановлено, що студенти, вчителі й викладачі малознайомі з поняттями “педагогічний бар'єр”, “бар'єрна педагогіка”; визначено найбільш типові бар'єри у навчальній діяльності студентів та професійній діяльності вчителів і викладачів; з'ясовано причини їх виникнення; встановлено ступінь інформованості респондентів щодо технологічного інструментарію запобігання педагогічним бар'єрам або їх подолання.

Ключові слова: педагогічний експеримент, педагогічний бар'єр, спостереження, опитування, анкетування, бесіда.

Численні та вагомі за теоретичними і методичними результатами наукові здобутки закладають методологічні, психолого-педагогічні, методико-технологічні орієнтири для подальших комплексних досліджень професійної підготовки майбутнього вчителя, серед яких проблема формування у майбутнього педагога компетентності запобігання бар'єрам та їх подолання продовжує залишатися маловивченим явищем, що розглядається здебільшого побічно, без достатнього категоріального опрацювання. Це призводить до того, що становлення цієї компетентності у педагогічних працівників у сучасній практиці педагогічної освіти має недостатньо усвідомлений і часто стихійний характер. Між тим існують широкі перспективи щодо науково-методичної розробки цієї проблеми як системоутворювального чинника професійної підготовки педагогічних кадрів. Аналіз робочих програм з фахових дисциплін вищої школи засвідчив, що питанню формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання і подолання педагогічних бар'єрів у процесі фахової підготовки зовсім не приділяється уваги. У змісті робочих програм з фахових методик ця проблема висвітлена побіжно. Так, у курсі методики викладання іноземних мов робочою програмою передбачено ознайомлення з труднощами, що виникають в учнів у процесі оволодіння чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, письмом, читанням та говорінням). Вважаємо цей підхід вузьким, оскільки ці бар'єри відносимо до комунікативних, а решта підтипів не висвітлюється, зокрема, мотиваційні, емоційні, пізнавальні та контролю й оцінювання. У змісті робочих програм і підручників з таких дисциплін, як “Вступ до спеціальності”, “Дидактика”, “Загальні основи педагогіки”, “Основи педмайстерності”, “Педагогічна творчість”, з проблеми педагогічних бар'єрів у навчальному процесі, інформація не подається. Лише у підручнику Н. Волкової “Загальна педагогіка” йде мова про комунікативні бар'єри, але слід зазначити, що типологія суттєво відрізняється від типології бар'єрів, розробленої нами, зокрема, бар'єри навчальної діяльності студентів поділяються на: мотиваційні, емоційні, пізнавальні, комунікативні та бар'єри контролю і оцінки (відповідно до структури навчальної діяльності, за Д. Ельконіним). Перешкоди й у професійній діяльності майбутніх учителів пропонуємо класифікувати таким чином: емоційні (фрустрація, апатія, гнів, перевтома, збуд-

ливість, страх, роздратування, тривожність, актуалізації негативних слідів емоційної пам'яті); психофізіологічні (низька самооцінка, незбіг темпераментів, особистісні риси і якості); змісту та форм педагогічної діяльності (великі об'єми інформації за програмою, що необхідно опанувати, незручний розклад, планування і вирішення педагогічних завдань). Емоційні й психофізіологічні бар'єри є внутрішніми, а бар'єри змісту та форм педагогічної діяльності – зовнішніми.

Мета статті полягає у встановленні рівня обізнаності студентів, вчителів і викладачів з поняттями “педагогічний бар'єр”, “бар'єрна педагогіка”; виявлення рівня прояву найбільш типових бар'єрів у діяльності студентів, вчителів і викладачів; з'ясування причин їх виникнення й виявлення ступеня інформованості респондентів щодо технологічного інструментарію запобігання або подолання педагогічних бар'єрів.

Метою *спостереження* за поведінкою студентів, викладачів і вчителів на заняттях і під час перерви було визначення рівня їхнього інтересу до власного емоційного стану та стану іншої людини, рівня сформованості вміння контролювати власні емоційні реакції та здатність реагувати на їх прояви в інших; реакції студентів на появу пізнавального бар'єра. За підсумками спостереження зроблено такі висновки: значна кількість як викладачів, так, і студентів, не відчуває труднощів при розумінні емоційних станів інших, навіть якщо вони не мають яскраво виражених проявів. Але, спостереження за вчителями школи дає підстави стверджувати, що більшість з них у кінці робочого дня є виснаженими емоційно, це ж саме стосується і викладачів. Спостереження за процесом пізнавальної діяльності студентів на заняттях дає змогу говорити про те, що переважна більшість студентів втрачає інтерес на занятті, особливо на лекції, якщо матеріал є складним, і, відповідно, потребує певних зусиль для розуміння.

Бесіди, проведені з вчителями й викладачами, були спрямовані на з'ясування тих бар'єрів, що виникають у їхній професійній діяльності. Слід відзначити, що респонденти брали активну участь в обговоренні цієї проблеми і виявляли зацікавленість в отриманні нових знань, пов'язаних з педагогічними бар'єрами. Під час бесід вдалося встановити, що залежно від стажу роботи, як викладачів, так і вчителів, турбують різні проблеми. Так, педагоги з великим досвідом стверджують, що їхня робота емоційно виснажлива, оскільки кожен суб'єкт навчального процесу є індивідуальністю, з власним темпераментом, характером, звичками, домінуванням реакцій збудження або гальмування, різною швидкістю реакцій тощо, що, у свою чергу, потребує від педагога певних зусиль. Отже, можемо говорити, що педагогам зі стажем притаманне емоційне вигорання. Менш досвідчені викладачі і вчителі говорять про великі обсяги інформації, що треба висвітлити студентам у певному курсі, нестачу часу, але вони не відкидають бар'єри страху групи або класу, підвищеної тривожності, збудливості.

З метою встановлення рівня обізнаності студентів, вчителів і викладачів з поняттями “педагогічний бар'єр”, “бар'єрна педагогіка”; виявлення найбільш типових бар'єрів у діяльності студентів, вчителів і викладачів; з'ясування причин їх виникнення й виявлення ступеня інформованості респондентів щодо педагогічного інструментарію запобігання або подолання педагогічних бар'єрів було проведено *анкетування*. Так, викладачам і вчителям пропонувалося відповісти на такі запитання:

1. Як Ви розумієте поняття “бар'єр”?
2. У чому полягає специфіка педагогічного бар'єру?

3. Дайте визначення терміна “бар’ерна педагогіка”.
4. Чи доцільно створювати бар’ери у навчальному процесі?
5. З якими, на Вашу думку, бар’ерами стикаються учні (студенти) у навчальній діяльності? І в чому їх причина?
6. Чи знаєте Ви як їм допомогти подолати бар’ери?
7. Які бар’ери виникають власне у Вашій професійній діяльності, і чи можете Ви їм зарадити?
8. У чому причина виникнення Ваших бар’ерів?
9. Чи завжди варто заздалегідь запобігати появі бар’ерів у студентів (учнів), чи все ж таки їм варто отримувати і досвід подолання?
10. Чи доцільно, на Вашу думку, у процесі професійної підготовки та перепідготовки педагогів звертати увагу на проблему педагогічних бар’ерів?

Відповідаючи на запропоновані запитання викладачі і вчителі намагалися обґрунтувати свою думку, але аналіз відповідей свідчить про те, що 62% опитуваних респондентів мають досить узагальнені уявлення про суть бар’ера як педагогічного феномену. Визначаючи суть педагогічного бар’ера, вони схильні ототожнювати його з перешкодою психологічного характеру (тривожність, пасивність, апатія) або емоційного характеру (стрес, фрустрація, емоційне і професійне вигорання). З-поміж 20% опитуваних вказують на те, “педагогічний бар’ер” – це те, що заважає студентам або учням вчитися, при цьому вони не деталізують, що саме; 5% респондентів ототожнюють педагогічний бар’ер з віковим бар’ером, підкреслюючи розбіжності у поглядах, уподобаннях, ідеалах тощо; 12,2% опитаних відчували труднощі при відповіді на це запитання та не змогли дати відповідь. Найбільше складнощів виникло з визначенням терміна “бар’ерна педагогіка”. Майже всі вчителі шкіл відповіли, що ніколи не чули про таку (75%), лише 25% респондентів сказали, що це педагогіка, яка вивчає як запобігти бар’ерам та подолати їх у навчальному процесі.

На запитання про доцільність створення бар’ерів у навчальному процесі більшість опитуваних (80,8%) відповіли, що не вбачають у цьому необхідності, оскільки сучасний навчальний процес і так є складним, тому немає сенсу штучно його ускладнювати. Лише 14,2% сказали, що, можливо, у штучному створенні бар’ерів і є сенс, але створювати треба бар’ери певного типу.

На запитання про те, з якими бар’ерами стикаються студенти у навчальній діяльності, і в чому причина їх виникнення, викладачі вищів зазначили, що студенти приходять до вищих навчальних закладів неготові до таких навчальних і емоційних навантажень, переважно в них сформовані вміння вчитися, що й виступає гальмом процесу навчання. Вчителі шкіл при цьому зазначили, що обсяг інформації для засвоєння в школі досить великий, а кількість годин недостатня, при цьому учні не вміють її класифікувати, узагальнювати, виокремлювати головне. А вчителі не завжди хочуть і не завжди вміють адаптувати навчальний матеріал для різних рівнів учнів. Понад 40,4% опитаних викладачів і вчителів сказали, що частково вони знають як зарадити певним бар’ерам, але при цьому зазначили, що на це не вистачає часу через велике навантаження у навчальному процесі.

Наступні запитання стосувалися бар’ерів власне професійної педагогічної діяльності, їх причин і здатності опитуваних їм зарадити. Переважно і викладачі, і вчителі зазначили, що їхня робота є емоційно виснажливою, оскільки, їм доводиться спілкуватися з великою кількістю осіб, але вони не могли чітко пояснити

причини виникнення бар'єрів та поділитися досвідом їх запобігання або подолання. Однак всі викладачі та вчителі зазначили, що сучасна професійна підготовка педагога вимагає висвітлення проблеми педагогічних бар'єрів, їх причин та шляхів їх усунення.

Студентам пропонувалося відповісти на дещо змінені запитання. Відповідаючи на запитання про суть педагогічного бар'єра, 70% студентів сказали, що це те, що заважає їм вчитися, при цьому лише 23,8% намагалися дати більш детальну характеристику; 11% опитаних ототожнює педагогічний бар'єр з великим обсягом інформації, 5% – із сором'язливістю, невпевненістю в собі, страхом, підвищеною тривожністю; 6,2% опитуваних пов'язують педагогічні бар'єри з невмінням викладачів встановлювати контакт зі студентами, їхнє небажання розуміти психічний стан студентів тощо.

У ході опитування з'ясувалося, що студенти були не знайомі з терміном "бар'єрна педагогіка". А самі вони пояснювали його як науку, що вивчає перешкоди у навчально-виховному процесі (50,4%). Решта студентів відчули труднощі, відповідаючи на це запитання. Питання про доцільність створення бар'єрів у навчальному процесі не знайшло підтримки серед респондентів: 80,4% категорично висловилися проти, пояснюючи це тим, що навчальний процес і так є складним, і немає доцільності його ускладнювати.

Наступні запитання анкети були спрямовані на вивчення бар'єрів навчальної діяльності студентів та причин їх виникнення. Відповіді студентів майже повністю збігалися з відповідями викладачів і вчителів щодо типології бар'єрів, але причини їх виникнення були іншими: 47,9% студентів взагалі не можуть пояснити причини; 20,8% зазначають, що переважно появу бар'єрів у студентів провокують викладачі, при цьому вони не дають чіткого й детального обґрунтування власної точки зору. Також було з'ясовано, що переважна більшість студентів не може запропонувати ефективні методи або прийоми усунення бар'єрів, а 40% опитуваних взагалі вважає, що це завдання для викладачів.

Відповідаючи на запитання про педагогічні бар'єри майбутньої професійної діяльності, студенти, передусім, зазначили великий обсяг матеріалу 56,1%, а потім – страх учнівської групи, тривожність 34,7%.

Таким чином, результати анкетування засвідчили, що для викладачів і вчителів з педагогічним стажем після 10 років найактуальнішими є емоційні (фрустрація; апатія; гнів; перевтома; збудливість; страх; роздратування; тривожність; актуалізація негативних слідів емоційної пам'яті) і психофізіологічні (низька самооцінка; незбіг темпераментів; особистісні риси і якості) бар'єри, другу позицію займають бар'єри змісту і форм навчальної діяльності: великі обсяги інформації за програмою, що необхідно опанувати; незручний розклад; планування і вирішення педагогічних завдань. На третьому місці бар'єри непорозуміння. А для тих, чий педагогічний стаж становить до 10 років, – навпаки, більш актуальними є бар'єри змісту і форм навчальної діяльності.

Студенти ж переважно говорять про великий обсяг інформації, бар'єри спілкування (взаємне непорозуміння), а вже потім – про емоційні бар'єри (страх, підвищена тривожність, гнів, стрес, роздратування). Це підтверджують дані й інших методик, використаних під час дослідження. Так, для визначення рівня прояву пізнавальних бар'єрів студентів, зокрема об'єктивних, студентам було запропоновано оцінити кожен ознаку (великий обсяг навчальної інформації,

швидкі темпи навчання, нецікавий матеріал) за п'ятибальною шкалою, відповідно до того, наскільки сильно вони відчувають у своїй діяльності негативний вплив кожної з них (5 – постійно заважає моїй діяльності, стримуючи та знижуючи її ефективність; 4 – часто заважає моїй діяльності, стримуючи та знижуючи її ефективність; 3 – час від часу трапляється, що це заважає моїй діяльності, стримуючи та знижуючи її ефективність; 2 – іноді відчуваю, що заважає моїй діяльності, стримуючи та знижуючи її ефективність; 1 – ніколи не відчуваю, що це заважає моїй діяльності, стримуючи та знижуючи її ефективність).

Результати опитування дають змогу стверджувати, що 98,1% опитаних стикаються з проблемою великого обсягу навчального матеріалу; швидкі темпи навчання є бар'єром для 93,7% респондентів; 87,2% студентів вказують на нецікавий матеріал як на прояв педагогічного бар'єра. Оскільки з-поміж бар'єрів навчальної діяльності студентів найбільше уваги приділяли саме пізнавальним бар'єрам як таким, що провокують появу інших, вважаємо доцільним продемонструвати їх наявність у студентів. Так, уміння логічно мислити вивчалися за допомогою *“методики діагностики вміння логічно мислити”* (Р. Немов). Отримані дані підтвердили результати *тесту структури інтелекту* (Р. Амтхауер). Цей тест містить завдання на діагностику вербального, математично-просторового та мнемонічного інтелекту, він містить 9 субтестів, але ми використовували лише перші чотири: на загальну обізнаність та інформованість у різних галузях; на класифікацію понять; на встановлення аналогій; на узагальнення.

Для з'ясування рівня прояву емоційних бар'єрів було також використано низку методик. Зокрема, *методика діагностики емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні* (В. Бойко) дала змогу стверджувати, що понад 75% респондентів належать до категорій, життя яких ускладнено емоціями, або навіть заважають встановлювати контакти з іншими людьми. Для з'ясування рівня тривожності було використано методику визначення ситуативної або реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілберга. Ця методика є доречною, оскільки може встановити як рівень ситуативної тривожності (на занятті), так і рівень тривожності як прояву особистісної риси. Результати показали, що високий рівень особистісної тривожності притаманний 71% респондентів, помірний – 21,4%, низький – 7,6%. Безпосередньо на занятті ситуативну тривожність відчувати 56% респондентів, помірну – 35,1%, низьку – 8,9%.

Для встановлення рівня прояву мотиваційних бар'єрів у навчальній діяльності студентів їм було запропоновано *тест-опитувальник* мотивації досягнення А. Мехрабіана, що спрямований на встановлення домінуючого мотиву діяльності – або прагнення успіху, або уникання невдач. Аналіз результатів засвідчив, що у 46,6% респондентів переважає мотив уникнення невдач у навчальному процесі, а не мотив досягнення. Паралельно одержані дані дають змогу говорити і про домінування зовнішніх мотивів навчання й відсутність ціннісного ставлення до нього.

З метою вивчення прояву комунікативних бар'єрів використовувалися психологічні методики, спрямовані на виявлення характеру стосунків у групі, між студентами та між студентами і викладачами (*методика Л. Лутошкіна і методика А. Фіднера*). Аналіз одержаних даних за методикою Л. Лутошкіна показав, що відносно сприятливим клімат у своєму колективі вважають 62,5% опитуваних, абсолютно сприятливим – 4% студентів. Водночас 33,2% респондентів зазначили, що клімат у їхньому колективі є несприятливим. Таким чином роби-

мо висновок про те, що зовсім не стикаються з проблемою спілкування лише 4% опитуваних, решта 96% більшою або меншою мірою її відчують. Ці дані також підтверджуються результатами методики оцінювання психологічної атмосфери в колективі А. Фідпера. За змістом методики, студентам пропонувалося 10 протилежних за сенсом пар слів, за допомогою яких можна описати клімат у їхньому колективі. Відповідь за кожним з 10 пунктів шкали мала оцінюватися зліва направо від 1 до 8 балів. Методика давала змогу визначити ступінь сприятливості психологічної атмосфери колективу, оскільки підсумковий показник міг коливатися від 10 (найбільш позитивна оцінка) до 80 (найбільш негативна).

З метою вивчення рівня прояву бар'єрів у педагогічній діяльності вчителів і викладачів використовувався *тест-опитувальник*, розроблений М. Подимовим. Перед виконанням тесту-опитувальника давалася інструкція щодо роботи з ним. Зазначалося, що не може бути відповідей правильних або помилкових, цінність становить будь-яка відповідь. Час роботи з опитувальником – 35–40 хвилин. Респондентам було запропоновано відповісти на 109 питань, які були об'єднані в сім груп. У перших трьох групах містилися питання, пов'язані з певним типом емоційного реагування на труднощі: тривога, напружений стан (питання № 1–25); стрес (питання № 26–46); фрустрація (питання № 47–61), у четвертій – питання, що моделюють реакцію на виникнення труднощів, пов'язаних з соціальним оточенням (№ 62–74); у п'ятій – відображення поведінки в ситуації кризи професійного розвитку (№ 75–84), у шостій групі – труднощі, пов'язані з професійною творчістю (№ 85–96), у сьомій – з інноваційною педагогічною діяльністю (№ 97–109). Відповіді заносилися до спеціального реєстраційного бланку, в якому передбачалося чотири варіанти відповіді: “Так, це буває зі мною”; “Намагаюся зібратися, обмірковую ситуацію, шукаю можливі шляхи виходу з неї”; “Це мені не властиво”; “Намагаюся адаптуватися до ситуації і зняти напруження”. Таким чином моделювалася певна стратегія подолання бар'єра. Перший варіант відповіді давав змогу зафіксувати перешкоду і показував, що його подолання ускладнене й викликає глибокі емоційні переживання. Вибір другого варіанта відповіді давав можливість судити про наявність потреби в професійній самоактуалізації, яка передбачає продуктивний шлях подолання бар'єра – підвищення соціальної і професійної активності, творчості, новаторство тощо. Третій і четвертий варіанти відповіді включають у себе елементи психологічного захисту, які, як правило, на неусвідомленому рівні, дають можливість уникнути травмуючого впливу критичних ситуацій шляхом їх заперечення, раціоналізації, придушення, витіснення, заміщення або уникання.

Порівняльний аналіз вираженості бар'єрів стресу, тривоги, фрустрації в групах з різним стажем показує, що найбільшою мірою він виявляється у початківців та тих, хто вже має великий стаж роботи. На нашу думку, у початківців ці бар'єри формуються під впливом таких факторів, як щоденна багатогодинна підготовка до уроків, відсутність досвіду у встановленні позитивного емоційного спілкування з учнями, їх батьками, колегами і керівництвом, у результаті чого виникають стан тривоги, неспокою, незадоволеності собою і сумніви в правильності своїх дій. У результаті використовуються малоефективні прийоми діяльності та спілкування, допускаються помилки при плануванні та організації навчальної діяльності. Напружені стани, що виникають у вчителів з великим стажем роботи пов'язані в основному з віковими особливостями. Це необхідність пере-

гляду сформованих стереотипів діяльності, професійне старіння, що характеризується несприйманням нового і втратою раніше наявних трудових і професійних навичок, підвищена стомлюваність і дратівливість. Менш вираженими ці бар'єри є у вчителів, чий стаж роботи становить після 3 років, але не більше ніж 20. У цих вчителів процес адаптації вже завершено, накопичено певний досвід спілкування, що дає змогу адекватно реагувати на складні ситуації, склався власний, індивідуальний стиль роботи, що орієнтує їх на змістовні та динамічні характеристики навчального процесу. Тому для вчителів цих груп характерними є переживання, пов'язані з результатами своєї діяльності, з невдачами учнів і їх недисциплінованістю, з факторами, що обмежують особистісний та професійний розвиток.

Обстеження великої кількості вчителів і викладачів з різним стажем роботи показало, що виразність бар'єрів, викликаних соціальним оточенням в різних групах за стажем неоднакова. Результати дослідження свідчать, що з віком тобто зі збільшенням педагогічного стажу вони виявляються інтенсивніше (від 10 і більше років). Можна зробити припущення, що проблема спілкування, співробітництва з різними соціальними групами з віком все більше загострюється, набуває значущості й актуальності. Імовірно, відбувається переосмислення і переорієнтація педагога щодо оволодіння методичними прийомами на використання діалогічних форм спілкування, на усвідомлення себе та інших суб'єктів спілкування. З іншого боку, нагромадження певних стереотипів і збільшення емоційних бар'єрів, невротичних станів призводить до труднощів у спілкуванні з людьми [1].

Слід також зазначити, що названі бар'єри в професійній діяльності актуалізуються в групі молодих педагогів, де на перше місце виступає проблема встановлення контакту з класом, входження до педагогічного співтовариства, засвоєння норм і цінностей педагогічного колективу. Понад 40% педагогів-початківців відчувають труднощі у встановленні контакту з батьками, дітьми, формуванні ставлення дітей до себе як до авторитетного вчителя переважно через проблеми встановлення дисципліни; понад 70% зазначають труднощі з доповідями колегами та адміністрацією.

Ю. Львова ввела поняття "педагогічна криза" щодо діяльності вчителя зі стажем 10–15 років. Симптомами "педагогічної кризи" виступає те, що окремі вчителі, перебуваючи в зеніті своїх фізичних і духовних сил, маючи значний позитивний досвід роботи у школі, починають відчувати глибоку незадоволеність своєю працею. У результаті цього відбувається спад професійної активності [1]. Фіксацію проявів кризи зробити достатньо важко. До них належать: суперечність між зростанням наукової інформації і стиснутим терміном навчання, а також межами, встановленими програмою; суперечність між професійною стабільністю, високим рівнем майстерності і новими педагогічними завданнями; суперечність між зусиллями вчителя й одержуваними результатами; суперечність між учителем-новатором і колективом, адміністрацією, які не приймають нові ідеї. Педагогічні кризи можуть тривати дуже довго. Ефективними способами їх подолання є: розширення сфери спілкування з учнями; відмова від завищених вимог і очікувань від учнів; створення мікроклімату в педагогічному колективі, спрямованого на підтримку вчителя; перехід в іншу школу. Бар'єри кризи в професійній діяльності учителя порівняно з іншими видами бар'єрів педагогів різних груп за стажем усвідомлюють менше. Найгостріше ці бар'єри виявляються в професійній діяльності вчителів третьої групи (вік від 30 до 45 років) і в дія-

льності молодих учителів. “Криза середини життя” або “десятиріччя рокової ризи” є найважчим періодом у професійній діяльності вчителя.

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що проблема педагогічних бар’єрів є актуальною для викладачів, студентів і вчителів, а тому потребує свого вирішення, оскільки, студенти, вчителі й викладачі показали поверхові й обмежені знання щодо суті ключових понять, вони не розуміють причин виникнення бар’єрів, а відповідно, не мають уявлення про шляхи їх запобігання або подолання. Разом з тим результати дослідження дають змогу говорити про наявність великої кількості педагогічних бар’єрів у всіх суб’єктів навчального процесу.

Перспективу подальшої наукової розвідки вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності розробленої науково-технологічної системи формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання педагогічним бар’єрам та їх подолання.

Список використаної літератури

1. Городецька Н.Г. Психологічний аналіз інноваційних бар’єрів у діяльності сучасних педагогів / Н.Г. Городецька // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2008. – Т. X. – С. 100–108.

2. Львова Ю.Л. Творческая лаборатория учителя : кн. [для учителя] / Юдиф Львовна Львова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1992. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013.

Глазкова И.Я. Экспериментальное исследование уровня осведомленности субъектов учебного процесса о педагогических барьерах

В статье освещены результаты экспериментального исследования уровня осведомленности субъектов учебного процесса о педагогических барьерах. Установлено, что студенты, учителя и преподаватели малознакомы с понятиями “педагогический барьер”, “барьерная педагогика”; установлены наиболее типичные барьеры учебной деятельности студентов и профессиональной деятельности преподавателей и учителей; проанализированы причины их возникновения; установлена степень информированности респондентов о технологическом инструментарии предупреждения педагогических барьеров и их преодоления.

Ключевые слова: педагогический эксперимент, педагогический барьер, наблюдение, опрос, анкетирование, беседа.

Glazkova I. Experimental Study of Educational Process Subjects' Awareness about Educational Barriers

The article highlights the results of the pilot study of the educational process subjects' awareness a educational barriers. In particular, it was found that students, teachers and teachers are unfamiliar with such concepts as “pedagogical barrier”, “barrier pedagogy”; the most common barriers of students' learning activities and teachers' and lecturers' professional work are determined; reasons for barriers origin are described; the degree respondents' awareness about the technological tools for preventing or overcoming educational barriers are highlighted.

Key words: pedagogical experiment, pedagogical barrier, observation, interviews, questionnaires, interview.